

**ПрАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

ТАЛАХ АНАТОЛІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.341

**КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЗАПОБІГАННЯ
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ
З ДІЯЛЬНІСТЮ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом».

Науковий керівник – кандидат юридичних наук
КОЛОС Ольга Валеріївна,
Навчально-науковий інститут права імені князя
Володимира Великого ПрАТ «Вищий навчальний
заклад «Міжрегіональна Академія управління
персоналом», професор кафедри правоохоронної
та антикорупційної діяльності.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
НЄБИТОВ Андрій Анатолійович,
Головне управління Національної поліції
в Київській області, начальник;

кандидат юридичних наук, доцент
ЧУФРІН Юрій Юрійович,
Служба судової охорони, заступник
начальника територіального управління
в місті Києві та Київській області.

Захист відбудеться «22» червня 2021 р. о 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.142.05 ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у Міжнародному бібліотечно-інформаційному центрі імені Ярослава Мудрого ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» за адресою: 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2.

Автореферат розіслано «21» травня 2021 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Ю. П. Тимошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічні та політичні зміни, що відбулися в Україні, суттєво вплинули на морально-психологічний стан суспільства – зріс інтерес до проблем духовного життя, відбувся сплеск релігійної активності населення. На цьому тлі неухильно стала зростати кількість об'єднань різної конфесійної спрямованості, з'явилося чимало релігійних центрів та організацій, а також сект, що виникли на основі нетрадиційних релігій.

Згідно зі Звітом про мережу релігійних організацій в Україні, затвердженим Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 14 квітня 2020 року № 1657¹, станом на 1 січня 2020 року кількість релігійних організацій в Україні сягнула 36 796. Серед них – 1 728 релігійні громади, які діють без державної реєстрації. До того ж за даними Мінкультури, в Україні функціонує 369 місій, 84 братства, 207 духовних навчальних закладів, 13 220 шкіл (недільних і загальноосвітніх). Лише протягом минулого року мережа релігійних організацій в Україні зросла на 57 релігійних організацій. І хоча кількість зареєстрованих релігійних громад загалом зменшилася майже на 400, у тому самому обсязі зросла кількість релігійних громад, що діють без реєстрації.

Серед подібних організацій чимало таких, які чинять негативний вплив на психічний, духовний, а іноді й на фізичний стан особистості. Багато релігійних організацій, що з'явилися в нашій країні, нерідко використовують такі форми діяльності, що перебувають на межі порушення правових норм, або відкрито їх зневажають. Йдеться насамперед про такі організації, як «Свідки Єгови», «секта Догнала», Церква сайєнтології, Духовний центр «Відродження», сатаністи. Усвідомлюючи протиправність діяльності подібних організацій, їх лідери здійснюють різні заходи для того, щоб створити видимість дотримання закону їх членами, або ж приймають всі необхідні заходи конспірації, що ускладнює їх виявлення правоохоронними органами.

Під прикриттям релігії члени цих організацій здійснюють щоразу більше різноманітних правопорушень, зокрема і кримінально-правових, що зазіхають на життя, здоров'я, статеvu недоторканість громадян, а також на інші важливі блага, що гарантовані Конституцією України та охороняються кримінальним законом.

Нині ситуація у сфері протидії кримінальній діяльності релігійних організацій деструктивного характеру залишається проблемною. Правоохоронна система, як і саме суспільство, не готові протистояти діяльності таких організацій, оскільки не мають навичок і досвіду виявлення, розслідування, попередження як кримінально-правових, так і інших правопорушень, вчинюваних їхніми членами. Це обумовило необхідність вивчення кримінальних правопорушень, вчинених членами таких релігійних організацій, особистості їх учасників, причин і умов, що детермінують їх злочинну поведінку, а також розробку заходів попередження вказаних кримінально караних діянь.

---

¹ Наказ Міністерства культури та інформаційної політики України від 14.04.2020 року № 1657 «Про річну статистичну звітність з питань державно-конфесійних відносин в Україні за 2019 рік (релігійні організації)». URL:<https://mkip.gov.ua/documents/202.html>.

Науковим підґрунтям до вивчення проблеми злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, слугували роботи вітчизняних та іноземних учених, зокрема, таких учених-кримінологів: Ю. М. Антоняна, О. І. Бойка, М. М. Василенко, Я. І. Гілінського, А. В. Демідова, А. І. Долгової, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецової, В. В. Лунєєва та ін. Безпосередньо проблемою злочинності на релігійному ґрунті на монографічному рівні займалися К. М. Шевкопляс (1999), Н. Б. Вагіна (2000), А. А. Тер-Акопов (2000), Л. Д. Башкатов (2001), Г. Л. Касторський (2001), Н. С. Федосова (2003), О. В. Старков (2004), В. О. Бурковська (2006) та М. М. Василенко (2006).

В Україні концептуальні погляди на природу злочинності висвітлено такими вченими, як: О. М. Бандурка, В. В. Василевич, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Гришук, Н. О. Гуторова, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, В. М. Др'омін, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, В. О. Заросило, А. П. Закалюк, І. О. Зінченко, О. Г. Кальман, А. М. Кислий, О. В. Колос, М. В. Костицький, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, К. Б. Марисюк, О. А. Мартиненко, П. П. Михайленко, С. І. Нежурбіда, А. В. Савченко, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, В. О. Туляков, І. К. Туркевич, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, Н. М. Ярмаш та ін.

Результати, одержані зазначеними авторами, становлять теоретичну основу для розуміння та подальшого дослідження феномена злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій. У роботах науковців проаналізовано поняття і деякі ознаки релігійних злочинів, визначено їх кримінально-правову та кримінологічну характеристики, основні напрями діяльності деструктивних релігійних організацій. При цьому комплексних кримінологічних досліджень усієї сукупності кримінальних правопорушень, вчинюваних членами релігійних організацій, дотепер здійснено не було, що й обумовлює актуальність та доцільність обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації обрано відповідно до Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. №1393-р; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року»; Наказу Міністерства внутрішніх справ України від 25 листопада 2016 року № 1252 «Про затвердження Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України» із змінами і доповненнями, внесеними наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28 лютого 2017 року № 165; Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 р. «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», введеним у дію Указом Президента України від 16.06.2015 № 341/2015; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р. Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» на 2014–2018 рр. «Теоретико-методологічні

засади становлення української державності і соціальна практика: політичні, юридичні, економічні та психологічні проблеми» (ДР № 0113U007698).

Тема дослідження затверджена на засіданні Вченої ради ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» 25 лютого 2015 р. (протокол № 2) й уточнена 30 травня 2018 р. (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є теоретичне узагальнення та комплексна кримінологічна характеристика злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, а також розроблення, з урахуванням світового досвіду, наукових рекомендацій і пропозицій щодо удосконалення законодавства та відповідної правозастосовної практики.

Для реалізації зазначеної мети, необхідно виконати такі *завдання*:

- проаналізувати соціально-правову природу кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, та визначити їх соціально-правові наслідки;
- визначити стан наукових досліджень злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій;
- здійснити історико-правовий аналіз діяльності релігійних організацій деструктивного характеру;
- сформулювати поняття релігійних організацій, діяльність яких має суспільно небезпечний характер, та визначити їх різновиди;
- дослідити стан і тенденції злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій в Україні;
- з'ясувати детермінанти злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій;
- провести кримінологічну характеристику осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій;
- визначити загально-соціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій;
- сформулювати рекомендації та пропозиції щодо запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій в Україні.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, пов'язані з існуванням та діяльністю релігійних організацій, вчиненням їх членами кримінальних правопорушень і заходами щодо їх запобігання.

Предмет дослідження – кримінологічна характеристика та запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій.

Методи дослідження. Провідним методологічним інструментарієм дисертаційного дослідження є діалектичний, феноменологічний, синергетичний та системний підходи наукового пізнання.

Загалом під час дослідження були використані такі методи: *діалектичний метод* – для дослідження злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, як соціального явища в розвитку, виявлення притаманних їй зв'язків та закономірностей (усі розділи роботи); *синергетичний метод* – для пізнання детермінації феномена злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій крізь призму соціокультурних, політичних, психологічних та випадкових чинників впливу на формування мотивації (підрозділи 2.1, 2.3); *системний метод* – для

розкриття принципів динамічної системи, взаємодії та взаємозалежності елементів, комплексності, цілісності та ієрархічності, а також вивчення злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій як цілісної єдності, з пізнанням ступеня й характеру взаємозв'язку елементів (підсистем), що входять до системного утворення (усі розділи роботи); *історичний метод* – для комплексного дослідження генезису феномена релігійних організацій деструктивного характеру в Європі, США та Україні в різні історичні періоди, фактори соціальної загрози за результатами їхньої діяльності (підрозділ 1.3, 3.1), аналізу сучасного стану наукових досліджень теоретико-правових проблем злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій (підрозділ 1.2); *логіко-семантичний метод* – для аналізу термінів, які розкривають суспільну небезпеку злочинів, що посягають на свободу совісті та свободу віросповідання особи (підрозділ 2.1), а також при розгляді концепцій сутності, природи й ознак злочинності як соціально-правового явища та злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій як самостійного об'єкта кримінологічного дослідження (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2); *структурно-функціональний метод* – для аналізу системи детермінації злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій (підрозділи 2.1, 2.3); *компаративістський метод* – для дослідження іноземного досвіду запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій (підрозділ 3.1), аналізу типології злочинців (підрозділ 2.3); *герменевтичний метод* – для аналізу підходів до розуміння феномена злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій (усі розділи роботи); *догматичний (формально-логічний) метод* – для аналізу та тлумачення положень кримінального права й законодавства про кримінальну відповідальність при характеристиці кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, виявлення особливостей і проблем їх кваліфікації (підрозділ 2.1); *статистичний метод* – для аналізу зібраних емпіричних даних, а також узагальнення офіційної статистичної звітності (усі розділи роботи); *соціологічний метод* – (анкетування, інтерв'ювання, спостереження) – під час опитування населення та практичних працівників правоохоронних органів, членів релігійних організацій (підрозділи 2.2, 2.3, 3.2, 3.3).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні дані щодо зареєстрованої злочинності в Україні, які містяться у формах державної статистичної звітності за 2010–2020 рр.; дані Департаменту інформаційних технологій МВС України за 2015–2020 рр. (форма № 1-СЛІМ, затверджена ГП, СБ, ДПС від 17.05.2013 р. щодо внесення до Єдиного державного реєстру досудових розслідувань у 2015–2020 рр. повідомлень про злочини в межах ст. ст. 161, 178, 179, 180, 181 КК), а також експрес-інформація про стан злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій в Україні за 2010–2020 рр.; дані Державного департаменту у справах релігій та національностей щодо кількості релігійних організацій в Україні в період 2010–2020 рр.; результати вибіркового анонімного опитування (інтерв'ювання) експертів – співробітників ОВС, прокуратури, суду в Житомирській, Рівненській, Чернігівській, Харківській, Київській, Львівській областях у 2015–2020 рр. та співробітників Державної пенітенціарної служби у Київській та Чернігівській областях; результати вибіркового опитування громадської думки населення України щодо питань, які стосуються їх ставлення до

реалізації в державі права на свободу совісті та свободу віросповідання; контент-аналіз 250 повідомлень у друкованих ЗМІ та інформаційних інтернет-порталах за 2010–2020 рр.; результати інтерв'ювання 30 священнослужителів, а також 23 представників різних релігійних організацій України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним науковим дослідженням феномена злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій як соціально-правового явища, у якому надано загальну кримінологічну характеристику, систему детермінації та запропоновано заходи запобігання такому різновиду злочинності. За результатами дослідження висунуто низку концептуальних положень і висновків, що ґрунтуються на положеннях чинного законодавства, а також ураховують досвід іноземних країн, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

– на підставі проведеного дослідження злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, сформульовано авторський погляд щодо змісту системи детермінації вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, що дало змогу осмислити її феномен як соціально-правового явища;

– надано визначення поняття «суспільно небезпечної релігійної організації», під якою запропоновано тлумачити релігійну організацію, діяльність якої завдає прямої шкоди суспільним відносинам, що охороняються кримінальним законодавством, або створює можливість заподіяння такої шкоди, що виникає унаслідок формування, розповсюдження та реалізації такими організаціями релігійних ідей, методів і засобів, які використовуються для залучення громадян і маніпулювання їх свідомістю, завдаючи шкоди їхньому життю і здоров'ю, а також запропоновано авторський підхід щодо класифікації суспільно небезпечних релігійних організацій за характером і ступенем їх суспільної небезпеки;

– запропоновано класифікацію кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, на підставі аналізу сучасних поглядів на проблеми систематизації правопорушень цього виду;

удосконалено:

– систему поглядів на поняття «свобода совісті», «секта», «релігійна організація деструктивного характеру»;

– теоретичні погляди на проблему мотивації кримінально-протиправних дій, що вчинюються членами релігійних організацій та рухів, злочинної діяльності лідерів релігійних організацій та релігійних рухів, які мають суспільно небезпечний характер як особливо суспільно небезпечних форм групової девіації;

– теоретичні та методичні положення щодо особливостей заходів загально-соціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій;

дістали подальшого розвитку:

– ідея того, що крім соціально-демографічних властивостей особи, яка вчинила кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, особливе місце посідають також морально-психологічні та

кримінально-правові характеристики особи, врахування яких дає змогу розробити ефективну систему запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій;

– положення, що до соціально-правових умов вчинення злочинів, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, належать також недоліки державної діяльності в галузі вирішення міжконфесійних та етнічних суперечностей; погіршення соціально-економічного стану в країні; ідеологічна й духовна криза; цілеспрямоване збудження релігійної ненависті в окремих релігійних установах з боку духовних наставників; наявність соціально-політичних суперечностей чи конфліктів, що не знайшли конструктивного вирішення на ранніх стадіях; недосконалість чинного кримінального законодавства України з приводу контролю за діяльністю частини релігійних організацій та відсутності кримінальної відповідальності за нелегальну діяльність релігійних організацій та рухів;

– дослідження світового досвіду запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з діяльністю релігійних організацій, насамперед діяльності правоохоронних органів іноземних країн щодо запобігання такому різновиду злочинності.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в роботі висновки та пропозиції можуть бути використані в:

– *практичній діяльності* правоохоронних органів, а також під час проведення занять у системі службової підготовки (Акт Головного управління Національної поліції України у Київській області від 11 січня 2020 р.);

– *науково-дослідній сфері* – для подальшого дослідження з метою запобігання такому різновиду злочинності (Акт Національної академії внутрішніх справ від 23 липня 2020 р.);

– *освітньому процесі* – під час проведення занять з кримінального права, кримінології у профільних закладах вищої освіти, юридичних факультетах, інститутах права, а також при підготовці підручників, навчальних посібників, текстів лекцій і методичних матеріалів, проведення практичних занять (Акт ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» від 14 липня 2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконано здобувачем самостійно, з використанням новітніх здобутків науки кримінального права. Усі сформульовані положення і висновки обґрунтовано на основі власних досліджень автора.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертаційного дослідження, теоретичні та практичні висновки й рекомендації оприлюднені на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема на: «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, Україна, 8–9 червня 2018 р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства» (м. Київ, 15 квітня 2019 р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства». (м. Київ, 8 жовтня 2019 р.); «Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства» (м. Київ, 8 жовтня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у дев'яти наукових публікаціях, з яких: чотири статті – у наукових фахових виданнях України, одна

стаття – в іноземних фахових виданнях, чотири – тези наукових доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у 10 підрозділ, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 256 сторінок, з них основного тексту – 217 сторінок. Список використаних джерел налічує 231 найменування та займає 20 сторінок. Додатки (4) розміщено на 18 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковою тематикою; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, сформульовано методологічну основу дослідження; висвітлено наукову новизну, науково-теоретичне та практичне значення одержаних результатів; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові основи дослідження злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій» складається з чотирьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Соціально-правова обумовленість злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій»* розкрито соціально-правову обумовленість злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій крізь призму загально-соціальних, історичних, міжнародно-правових, кримінально-правових та кримінологічних факторів, аналіз яких є достатньою підставою для констатації соціальної обумовленості злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій.

З'ясовано, що серед соціальних явищ, які виступають важелями управління суспільною свідомістю і поведінкою, одним із найбільш потужних можна назвати релігію. Релігія як феномен культури, може володіти як антикриміногенним, так і криміногенним потенціалом, що робить актуальним її подальше вивчення в частині впливу на стан і структуру злочинності в країні.

Установлено, що запропонована нині в доктрині кримінального права й кримінології характеристика злочинності на ґрунті релігійних відносин зводиться до аналізу окремих складів злочинів, що посягають на свободу совісті та свободу віросповідання й не відображають належною мірою суспільної небезпеки феномена злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій як соціально-правового явища, з огляду на що на основі теоретичних поглядів, розроблених у сучасній кримінології, філософії, соціології, кримінальному праві, загальній і юридичній психології та релігієзнавстві, комплексно досліджено феномен злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій.

У *підрозділі 1.2 «Стан наукових досліджень злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій»* з'ясовано, що в українській науці в межах предмета кримінології не було спеціальних наукових досліджень, присвячених аналізу кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, не піддавались аналізу та кримінально-правовій і кримінологічній оцінці особливості вчинення таких злочинів, чинники формування мотивації й

мотиву подібних правопорушень, структура та типологія осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій; на емпіричному рівні не вимірювалися стан і динаміка злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій; не розглядалися віктимологічні та ситуативні чинники, що впливають на рішення про вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, комплексно не досліджувалися питання детермінації; не визначені комплексні заходи щодо запобігання таким кримінальним правопорушенням тощо.

Акцентовано, що теоретичним підґрунтями для написання роботи стали комплексні дослідження вітчизняних та іноземних дослідників, присвячені вивченню проблем злочинності, пов'язаної з порушенням права на свободу совісті і віросповідання, злочинності на релігійному ґрунті, кримінальним правопорушенням, що вчиняються на основі релігійної нетерпимості, проблемам запобігання злочинній діяльності деструктивних сект.

З'ясовано, що основними засобами і механізмами впливу на злочинність у сфері діяльності релігійних організацій виступали фактично тільки кримінально-правові норми загально-кримінальної спрямованості, однак сформованої ефективної програми, спрямованої на запобігання цьому небезпечному соціальному явищу, сформовано не було.

У підрозділі 1.3 *«Історико-правовий аналіз діяльності релігійних організацій деструктивного характеру»* комплексно досліджено історію виникнення та розвитку феномена релігійних організацій деструктивного характеру в Європі, США та Україні у різні історичні періоди, фактори соціальної загрози за результатами їхньої діяльності.

Установлено, що криза традиційної релігійності в другій половині ХХ ст. в Європі і США та зміна суспільних парадигм у цей час в Україні, яка призвела до перегляду кримінально-правової політики загалом, а також зміна державно-церковних відносин і проголошення свободи совісті і віросповідання стали причиною виникнення на території України сприятливих умов для появи великої кількості релігійних організацій, діяльність яких характеризувалася значним рівнем суспільної небезпеки.

Наголошено, що хоча розвиток релігійних організацій деструктивного характеру в Україні і має багаторічну історію, їх діяльність нині вступила в новий період: активізується політична діяльність, політичне лобіювання, скуповується чи захоплюється нерухомість, формується середовище прихильних «експертів» (журналістів, юристів тощо), водночас залишається високим рівень латентності злочинності у цій сфері, законодавча невизначеність щодо релігійних груп, які офіційно не зареєструвалися, існування недосконалої системи державного контролю і оцінки діяльності релігійних організацій.

У підрозділі 1.4 *«Суспільно небезпечні релігійні організації: поняття, класифікація, організаційна структура»* здійснено на основі аналізу об'єктивних ознак комплексне дослідження феномена організації та діяльності релігійних організацій, діяльність яких створює загрозу для життєво важливих і інших суттєвих інтересів своїх членів та інших осіб, що дало змогу визначити сутнісні особливості досліджуваних організацій і розробити систему їх класифікації.

Проаналізовано співвідношення поняття суспільно небезпечної релігійної організації з поняттями, «секта», «культ», «нетрадиційні релігійні рухи» на основі якого акцентовано, що поняття «секта» не обов'язково несе в собі характеристики, притаманні суспільно небезпечній організації.

Запропоновано класифікацію суспільно небезпечних релігійних організацій за характером і ступенем суспільної небезпеки, за релігійно-ідеологічною доктриною, за напрямом і методом взаємодії із суспільством, за структурно-функціональними особливостями, за організаційно-правовою формою, що дає змогу систематизувати розглянуті організації і водночас оцінити загрози, які від них виходять, та визначити напрями забезпечення кримінологічної безпеки суспільних відносин і особи, а також напрями для здійснення контролю за їх діяльністю з боку правоохоронних органів.

Розділ 2 «Кримінологічна характеристика злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Стан і тенденції злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій в Україні»* наголошено, що незважаючи на порівняно незначну частку злочинів, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій у структурі злочинності (менше 1%), вони визначаються досить широким спектром кримінально-караних діянь.

Визначення кількісно-якісних показників злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, ускладнюється недостатнім інформаційно-аналітичним забезпеченням, пов'язаним з розпорошеністю обліку кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, високим рівнем латентності та приховуванням кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій від обліку, що безумовно позначилося на достовірності абсолютних показників стану досліджуваного виду злочинності.

Проведений кримінологічний аналіз стану злочинності у досліджуваній сфері та кримінологічних загроз з боку суспільно небезпечних релігійних організацій дав підстави провести класифікацію суспільно небезпечних релігійних організацій та виділити критерії і види кримінальних правопорушень, пов'язаних з їхньою діяльністю (делікти проти свободи совісті і віросповідання; кримінальні правопорушення проти конституційних прав і свобод людини і громадянина, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, без зв'язку з релігійним мотивом; загально-кримінальні правопорушення, вчинені під видом слідування релігійним обрядам чи виконання релігійних ритуалів).

Дослідження цих кримінальних правопорушень у рамках зазначених систем дасть змогу у майбутньому виявити недосконалість техніко-юридичного підходу до побудови окремих норм і запропонувати шляхи їх усунення.

У підрозділі 2.2 *«Причини та умови злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій»* акцентовано увагу на сутнісних особливостях детермінант злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій.

Проаналізовано причини і умови злочинності, пов'язаної з релігійними організаціями, і визначено, що з одного боку, детермінанти такого виду злочинності є похідними від загальних причин злочинності в країні, пов'язаних з економічним, правовим, політичним, ідеологічним, морально-психологічним станом суспільства,

його соціально-демографічними характеристиками, конфліктними ситуаціями, зокрема і у зв'язку із загостренням міжконфесійної боротьби між традиційними для України релігійними конфесіями, враховуючи зростаючий зовнішній вплив (зокрема, Російської Федерації та Російської православної церкви). Найбільший показник серед причин мають особисті релігійні почуття та переживання людей, проблеми в особистому житті і вплив, який чиниться на adeptів з боку духовних лідерів і членів цих організацій.

У контексті проведеного дослідження окремому аналізу піддані недоліки та їх причини в діяльності правоохоронних органів, що сприяють поширенню та латентності цього виду злочинності, наприклад, часто співробітники правоохоронних органів вважають краще не помічати релігійного підґрунтя того чи іншого кримінального правопорушення, так як його складно довести.

Виявлено і охарактеризовано комплекс загально-соціальних (які не мають прямого зв'язку з діяльністю релігійних організацій) та індивідуальних (спеціальних, які мають прямий чи непрямий зв'язок з їх діяльністю) факторів, які детермінують кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, і у такий спосіб утворюють систему детермінації.

У підрозділі 2.3 *«Кримінологічна характеристика особи, що вчинила кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій»* проведено аналіз і узагальнення кримінологічних характеристик, які в сукупності характеризують особу, що вчиняє кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій.

у ході дослідження встановлено, що характеристика осіб, які є членами релігійних організацій і вчиняють кримінальні правопорушення, різна і залежить як від ступеня суспільної небезпеки самої релігійної організації, так і від тієї ролі, яку займає у ній кожен з учасників.

З'ясовано, що серед основних особистісних характеристик індивіда, що вчинив кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, особливе значення мають не тільки соціально-демографічні властивості і якості названих осіб, але і морально-психологічні та кримінально-правові, що сприяє можливості ефективно дослідити природу злочинних намірів указаних осіб.

Формування сукупного портрету особи, що вчинила кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, ускладняється також диференціацією таких осіб за їхнім статусом у релігійній організації (духовні лідери, організатори, регіональні керівники, рядові члени), особистою мотивацією тощо.

Дослідження показало, що переважна кількість з них (близько 76 %) – особи чоловічої статі (виняток – «Свідки Єгови», де жінки складають близько 70 %), вік: 22,8 % осіб у віці 16–30 років, 46,5 % – особи від 30 до 40 років, 18,2 % – особи, які досягли віку 40–50 років, і 11,6 % – старше 50 років; освітній рівень, зазвичай, це: особи з вищою освітою – 36,5 % (більшість з них – близько 25 % – мають освіту гуманітарної спрямованості), мають середню спеціальну освіту – 17,4 % і середню – близько 45 %; за сімейним станом: 34,1% одружені (заміжні) і 65,9 % неодружені (не заміжні). Що стосується роду діяльності, то її характер залежить від приналежності даних осіб до тієї чи іншої релігійної організації, якщо в одних

третину можуть складати пенсіонери, то, скажімо, у саєнтологів переважна кількість учасників мають соціально значущі професії, що вимагають високого інтелектуального рівня і професійної підготовки. Вони, зазвичай: показують переконаність у своїй винятковості, перевагу над усіма, хто не є членом їх організації, притаманна повна нетерпимість до традиційних релігій, національно-духовним цінностям, переважання групових ідей над індивідуальними, виправдання або схвалення аморальної і протиправної поведінки.

Установлено, що основними мотивами вступу в членство до нових релігійних організацій серед опитаних осіб стали такі причини: вплив близьких людей (7,6 % з-поміж опитаних); вплив духовних лідерів і членів цієї релігійної організації (17,4 %); особисті релігійні почуття (9,1 %); проблеми в особистому житті (18,4 %); проблеми зі здоров'ям (2,8 %); проблеми сімейного характеру (13,3 %); проблеми матеріального плану (4,3 %); пошук нових друзів (6,4 %); неприйняття віровчення традиційних релігійних організацій (4,8 %); особисті духовні пошуки (11,5 %), інше (4 %).

Акцентовано увагу також на особі лідера суспільно небезпечної релігійної організації, якому притаманні: авторитарність, жорстокість, готовність йти на все для досягнення своєї мети, організаторські здібності, вміння підпорядкувати собі інших, впевненість у власній винятковості, відсутність здатності до співпереживання, ставлення до людей як знаряддям досягнення своєї мети.

Розділ 3 «Кримінологічні заходи запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Компаративний аналіз запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з діяльністю релігійних організацій» досліджено іноземний досвід запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, та обґрунтовано потребу імплементації позитивних надбань інших країн у цій сфері.

Зазначено, що розробка системи протидії кримінально-протиправним діям з боку релігійних організацій та їх членів, організованим формам маніпулювання і соціально-психологічної експлуатації в Україні є тією актуальною соціальною проблемою, яка потребує всебічного і глибокого наукового дослідження. Саме тому іноземний досвід у запобіганні цим явищам, з урахуванням поправок на українські реалії, безсумнівно, може бути використаний при проведенні подібної роботи у нашій країні.

Констатовано, що в більшості європейських країн на законодавчому рівні існують механізми регулювання діяльності релігійних організацій, які прямо чи потенційно несуть суспільну небезпеку. Парламенти кількох європейських країн (Австрії, Бельгії, Німеччини, Франції, Швейцарії) заснували спеціальні комісії для вивчення діяльності таких організацій та культів. Комплекс правових норм, які встановлюють відповідальність за типові протиправні дії з боку деяких релігійних організацій, що відносяться фахівцями до сект, міститься в Кримінальному кодексі Франції. У Франції у 2001 р. був прийнятий закон про діяльність культів. Його сутність – не заборона «сект» як таких, тим паче, що цей термін у ньому не присутній (термін «сектантські рухи» присутній тільки в назві закону та назві його

глави), а уточнення кримінальних санкцій, що застосовуються проти злочинної поведінки людини або організації.

У Швейцарії рішенням Базельського кантонального парламенту неетичні або обманні методи вербування, були визнані кримінальним злочином. У новому Базельському Кримінальному кодексі передбачено штраф або, в разі повторення злочину, тюремне ув'язнення для будь-якої людини, хто «вербує або намагається завербувати перехожих на землі, що належить суспільству або державі, використовуючи неетичні або обманні методи».

У підрозділі 3.2 «Основні напрями запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з діяльністю релігійних організацій» розкрито напрями запобіжних заходів щодо нейтралізації комплексу причин і умов, що сприяють появі та поширенню релігійних організацій суспільно небезпечного характеру.

Проведений аналіз нормативно-правового регулювання досліджуваного питання дає підстави стверджувати, що основним напрямом запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, є розробка і прийняття нормативно-правових актів, прямо спрямованих на боротьбу із соціально небезпечними формами діяльності релігійних організацій і їх поширенням.

Зазначено, що прийнятною є позиція інших дослідників релігійно-правових відносин, які звертають увагу на діючі наразі спрощені умови реєстрації нових релігійних організацій, і підтримують пропозицію про необхідність проведення обов'язкової релігієзнавчої експертизи для всіх нетрадиційних релігійних організацій в Україні.

Окремо акцентовано на потребі підвищення контролю за діяльністю засобів масової інформації, особливо інтернет-ресурсів з боку держави і громадськості (звісно, не у вигляді цензури, а на основі висновків компетентних експертів і відповідно до правових демократичних процедур, зокрема на основі іноземного досвіду), з метою недопущення їх використання для пропаганди і реклами антисоціальних ідей і прагнень.

До категорії суб'єктів запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, передусім, слід віднести правоохоронні органи, необхідно розробити і ввести в систему службової підготовки відповідні методичні рекомендації щодо визначення ступеня суспільної небезпечності тієї чи іншої релігійної організації, а також методичні рекомендації стосовно тактики спілкування співробітників з їхніми представниками.

У підрозділі 3.3 «Загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з діяльністю релігійних організацій» визначено систему загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з діяльністю релігійних організацій, спрямованих на усунення процесів детермінації і причинності злочинності такого виду, усунення самої ймовірності суспільної небезпеки з боку релігійних організацій.

Доведено, що запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, являє собою цілеспрямований вплив держави, суспільства та їх структурних елементів на процеси детермінації й причинності злочинності, з метою

недопущення втягнення в злочинну діяльність нових осіб, учинення нових кримінальних правопорушень, розширення криміналізації цієї сфери суспільних відносин.

Досліджено та проаналізовано заходи загальносоціального характеру, спрямовані на усунення процесів детермінації і причинності злочинності такого виду, усунення самої ймовірності суспільної небезпеки з боку релігійних організацій, а також впровадження просвітницьких і виховних програм в освітніх закладах, створення ефективної системи виявлення і нейтралізації суспільно небезпечного впливу релігійних організацій; створення громадських центрів для допомоги особам, що постраждали від діяльності суспільно-небезпечних релігійних організацій.

На основі проведеного опитування респондентів з'ясовано, що найбільш ефективними засобами індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з діяльністю релігійних організацій, є комплекс заходів педагогічного та психологічного характеру, зокрема: психолого-психіатрична робота з населенням (консультації, депрограмування, в окремих випадках, кримінально процесуальний примус) (78 %); інформаційна профілактика (інтернет-конференції, форуми, висвітлення об'єктивної інформації в ЗМІ про діяльність релігійних організацій) (69,3 %); створення консультаційних центрів для adeptів релігійних учень для надання альтернативної інформації про релігійні організації на предмет виявлення відповідності між їх заявами і реальною практикою (21,2%); профілактика у формі поєднання соціальної допомоги та коригувального впливу (31,8 %); комплекс заходів з ресоціалізації (20 %);

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне наукове дослідження феномена злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, як соціально-правового явища, у якому надано загальну кримінологічну характеристику, систему детермінації та запропоновано заходи запобігання такому різновиду злочинності. За результатами дослідження сформульовано низку концептуальних положень і висновків, що ґрунтуються на положеннях чинного законодавства, а також ураховують досвід іноземних країн, що мають важливе теоретичне та практичне значення, та полягають у тому, що:

1. Стан злочинності в державі значною залежить від характеру і рівня культури як духовної орієнтації свідомості населення, а також ієрархії матеріальних або духовних цінностей. Серед соціальних явищ, які виступають важелями управління суспільною свідомістю і поведінкою, одним із найпотужніших є релігія. Інші форми світогляду не можуть зрівнятися з нею за силою і глибиною свого впливу на свідомість і почуття людей. Отже, релігія як феномен культури, може мати як антикриміногенний, так і криміногенний потенціал.

Роль релігій і діяльність церков виступають регуляторами соціально корисної, антикриміногенної поведінки людей. Однак в умовах ідеологічної багатоманітності, до якого виявилися недостатньо підготовленими не тільки окремі індивіди, а й загалом суспільство і держава, релігія може виступати у низці випадків як фактор

деструктивний і навіть криміногенний, і обумовлювати суспільно небезпечну, злочинну поведінку.

Члени релігійних організацій скоюють кримінальні правопорушення як релігійної, так і загально-кримінальної спрямованості. Окрім кримінальних правопорушень, учинених членами подібних організацій, їх діяльність значною мірою суперечить нормам Конституції України, веде до розмивання національної свідомості громадян, зниження рівня опору негативному впливу соціальних викликів, можливих психічних відхилень у осіб, що потрапили під їх вплив, що в сукупності свідчить про високу суспільну небезпеку. Діяльність подібних релігійних організацій в нашій країні становить небезпеку як для окремих громадян, так і для суспільства загалом, зумовлює тривогу і занепокоєння з їхнього боку, і вимагає з боку держави визначення конкретних заходів протидії подібним явищам.

2. Сучасна розробка теоретико-правових засад дослідження проблеми злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, не має чітко визначеної доктрини узгодженості позицій науковців, і є предметом спорів серед суб'єктів правотворчості. Попри активну наукову дискусію стосовно релігійної тематики у працях вітчизняних учених загалом, та в кримінологічній науці зокрема, майже відсутні спроби систематизації знань щодо злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, а наявні публікації здебільшого ситуативні та фрагментарні.

Проведений аналіз офіційних статистичних показників злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, довів, що зареєстровані сучасні кримінальні правопорушення у досліджуваній сфері нечисленні. Зазвичай фактів у кілька разів більше, ніж самих осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, засуджених за кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, або мало, або їх зовсім немає, що свідчить про необхідність зміни підходів до вивчення і виявлення такої злочинності.

3. На території України періодично з'являлися різноманітні релігійні течії, які за сутністю і характером діяльності мали антисоціальну спрямованість, так як поширювали релігійну ідеологію, спрямовану проти основ державності, традиційних підвалин національної ідеології і правопорядку. Установлено що криза традиційної релігійності в другій половині ХХ ст. в Європі і США та зміна суспільних парадигм у цей час в Україні, яка призвела до перегляду кримінально-правової політики загалом, стали причиною виникнення сприятливих умов для появи великої кількості релігійних організацій, діяльність яких характеризувалася значним рівнем суспільної небезпеки.

Результати дисертаційного дослідження дали змогу на основі історико-правового аналізу державно-релігійних відносин вивчити роль релігії у становленні і розвитку вітчизняного кримінального права, простежити відображення взаємного впливу релігії, церкви і держави в кримінально-правових нормах, виявити недоліки, суперечності в конструкціях кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність за вчинення релігійних злочинів.

4. Суспільно небезпечна релігійна організація – це організація, діяльність якої завдає прямої шкоди суспільним відносинам, правам і свободам людини і громадянина, що охороняються кримінальним законодавством, або створює можливість нанесення такої шкоди, що виникає у результаті формування,

розповсюдження та реалізації ідей і методів релігійного характеру, і спричиняють шкідливі наслідки для життя, фізичного чи морального здоров'я.

Виокремлено та запропоновано класифікацію суспільно небезпечних релігійних організацій за такими критеріями: 1) за характером та ступенем суспільної небезпеки: протиправні, потенційно протиправні, евентуальні; 2) за релігійно-ідеологічною доктриною: традиційні, нові (нетрадиційні), еклектичні; 3) за напрямом і методом взаємодії із суспільством: маніпулятивні, харизматичні, екстремістські, комерційні, місіонерські; 4) за структурно-функціональними особливостями: церковні утворення, секти, деструктивні культи, місії (товариства, ордени); 5) за організаційно-правовою формою: зареєстровані, незареєстровані. Така класифікація дає змогу систематизувати зазначені організації для здійснення правоохоронними органами необхідного контролю за їх діяльністю.

5. Проведена кримінологічна оцінка стану та тенденцій злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, що виражається у вигляді окремого виду суспільно небезпечних діянь (їх ознак) – кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій.

Кримінальне правопорушення, пов'язане з діяльністю релігійних організацій, – це суспільно небезпечне, кримінально каране діяння, що завдає шкоди життю, фізичному та моральному здоров'ю особи, інтересам суспільства і держави, охороняється кримінальним законодавством, і де зв'язок з діяльністю релігійної організації виступає як умова (засіб) його здійснення.

Окрім загальних ознак кримінального правопорушення, існує низка специфічних ознак, що характеризують цей вид кримінального правопорушення: 1) висока суспільна небезпека; 2) високий рівень латентності; 3) зв'язок з діяльністю релігійної організації; 4) висока віктимність.

У залежності від об'єкту посягання кримінальних правопорушень, пов'язаних з діяльністю релігійних організацій, запропоновано таку класифікацію: 1) делікти проти свободи совісті і віросповідання; 2) кримінальні правопорушення проти конституційних прав і свобод людини і громадянина, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, без зв'язку з релігійним мотивом; 3) загально-кримінальні правопорушення, вчинені під видом слідування релігійним обрядам чи виконання релігійних ритуалів.

З позицій удосконалення специфічного понятійного апарату, який має відношення до досліджуваної теми, проаналізовано та удосконалено поняття «свобода совісті» як системоутворююче право кожного в системі прав людини, встановлене і гарантоване міжнародним і національним правом, яке передбачає вільний вибір світоглядної ідентичності відповідно до власних переконань, а також обґрунтовано його співвідношення з поняттям «свобода віросповідання» на основі аналізу міжнародних нормативних документів.

6. Виявлено і охарактеризовано комплекс факторів, що являють собою об'єктивно-впорядковану сукупність явищ, які детермінують кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій. Зокрема, виділено загально-соціальні фактори, які не мають прямого зв'язку з діяльністю релігійних організацій та індивідуальні (спеціальні) фактори, які мають прямий чи не прямий зв'язок з їхньою діяльністю.

До загально-соціальних факторів віднесено: 1) домінування матеріальних потреб над духовними; 2) загальний релігійний підйом, що сприяє прагненню більшості громадян, які не мають належної релігійної грамотності в релігійні організації, діяльність яких є загрозою суспільній безпеці; 3) прийняття Закону України «Про свободу совісті і релігійні організації», який надав абсолютну релігійну свободу, що сприяло виникненню великої кількості нетрадиційних релігійних організацій (хоча більшість релігійних організацій були зареєстровані, але частина їх, зазвичай, саме суспільно небезпечного характеру, вважали за краще залишатися незареєстрованими що, фактично, виводить таку організацію зі сфери державного контролю та нагляду); 4) майнова, сімейна і міжособистісна нерівність, що є причиною незадоволеності реальним життям для неспроможних верств населення, що сприяє релігійним пошукам як засобу відволікання від життєвих реалій; 5) релігійна нетерпимість у суспільстві, пов'язана з міжконфесійною боротьбою у суспільстві, з відсутністю належного релігійного виховання, освіти; 6) недосконалість законодавства в питаннях обмеження діяльності релігійних організацій, рухів, культів деструктивного характеру і припинення їх протиправної діяльності; 7) непродумана політика держави у сфері релігійних відносин стосовно функціонування різних релігійних течій, зокрема таких, чия діяльність суперечить законодавству, а також щодо діяльності засобів масової інформації в питаннях популяризації релігійних організацій, які поширюють свої релігійні доктрини і залучають до своїх лав нових членів через наданий їм ефірний час як на державних, так і регіональних каналах телерадіомовлення за допомогою різних методик впливу на свідомість.

7. З метою виявлення та оцінки характерних рис та властивостей, що породжують кримінально-протиправну поведінку та визначення напрямів та засобів запобігання, проаналізовано особу, що вчинила кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, та особу, що піддалася кримінальному впливу з боку релігійної організації.

Серед основних особистісних якостей особи, що вчинила кримінальні правопорушення, пов'язані з діяльністю релігійних організацій, особливе значення мають: 1) соціально-демографічні: вік, стать, освіта, соціальне положення, рід занять, сімейний стан, рівень матеріального забезпечення; 2) морально-психологічні характеристики особи: світогляд, морально-етичні погляди та переконання, ціннісні орієнтири, емоційні особливості, соціальні звички, психічний стан; 3) кримінально-правові характеристики: мотив, мета, емоційний стан, рольова участь особи у конкретному злочині.

Негативними кримінологічними характеристиками особи духовного лідера, організатора релігійної організації, які обумовлюють здійснення кримінального правопорушення, є: авторитарність, жорстокість, готовність досягти цілей будь-якими засобами, відсутність співпереживання, впевненість у своїй унікальності, відношення до людей як до інструменту досягнення своїх цілей, маніпулювання свідомістю людей, фанатичність, часто маніакальне порушення психіки.

8. До основних заходів загально-соціального запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з діяльністю релігійних організацій, належать

механізми, спрямовані на усунення процесів детермінації і причинності злочинності такого виду, усунення самої ймовірності суспільної небезпеки з боку релігійних організацій.

Запропоновано поділ основних напрямів запобігання кримінальному впливу релігійних організацій на: 1) *загально-соціального* запобігання; 2) *спеціально-кримінологічних* заходів; 3) *індивідуального* запобігання кримінальним правопорушенням.

9. З метою профілактики розвитку соціально небезпечних форм діяльності релігійних організацій, запропоновано удосконалення кримінального законодавства шляхом внесення змін до Особливої частини Кримінального кодексу України, зокрема:

1) до розділу V «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» включити статтю 181-1 «Створення релігійної організації що посягає на права і свободи людини і громадянина» і викласти її у такій редакції:

«Стаття 181-1 Створення релігійної організації, що посягає на права і свободи людини і громадянина

1. Створення, керівництво релігійної чи під видом релігійної організації, діяльність якої пов'язана з фізичним чи психологічним насильством над особою, яке виявляється у використанні методів маніпулювання, контролю, деформації свідомості особи, що спричинило шкоду її здоров'ю, або спонукання особи до відмови виконання правових обов'язків, або до скоєння інших протиправних діянь,

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк»;

2) як кваліфікуючу ознаку до статті 120 «Доведення до самогубства» розділу II «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» Кримінального кодексу України, внести формулювання «вчинене релігійною організацією, її членами, керівником (духовним лідером) під видом здійснення релігійного обряду, виконання релігійного ритуалу, внаслідок проповідування релігійних віровчень».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Талах А.М. Злочинність у релігійному середовищі: окремі аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Випуск 1. Том 5. С. 203–208.

2. Талах А.М. Деструктивні релігійні організації: проблематика кримінологічного аналізу визначення понять. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 2. Том 5. С. 188–194.

3. Талах А.М. Сучасні реалії функціонування релігійних та псевдорелігійних організацій в Україні: кримінологічний аналіз. *Юридична наука*. 2019. № 7. С. 190–196.

4. Талах А. М. Деякі кримінологічні аспекти історіографії розвитку та функціонування деструктивних релігійних організацій. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6/3. Р. 258–262. (Словацька Республіка).

5. Талах А.М., Колос О.В. Проблеми забезпечення кримінологічної безпеки від суспільно небезпечної діяльності релігійних організацій. *Юридична наука*. 2020. № 2. С. 177–183.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Талах А.М. Право на свободу совісті і віросповідання: особливості сучасного розуміння. *Юридична наука: виклики і сьогодення*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8–9 червня 2018 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2018. С. 55–57.

7. Талах А.М. Питання кримінологічної характеристики особи що скоїла кримінальні правопорушення пов'язані з діяльністю релігійних організацій. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 квітня 2019 р.). Київ: МАУП, 2019. С. 65–67.

8. Талах А.М. Аналіз сучасних детермінант злочинності пов'язаної з діяльністю релігійних організацій. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства*: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8 жовтня 2019 р.). Київ: МАУП, 2019. Друга частина. С. 115–117.

9. Талах А.М. Актуальні проблеми запобігання кримінальним правопорушенням пов'язаним з діяльністю релігійних організацій в Україні. *Роль юриспруденції у формуванні сучасного суспільства*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 8 жовтня 2020 р.). Київ: МАУП, 2020. С. 80–82.

АНОТАЦІЯ

Талах А. М. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним з діяльністю релігійних організацій. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – ПрАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом». – Київ, 2021.

У дисертації викладено теоретичні положення та науково обґрунтовані рекомендації щодо запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій в Україні. Комплексно проаналізовано та досліджено ступінь наукової розробленості зазначеної проблематики, розглянуто праці науковців, які стали теоретичною основою дисертаційного дослідження.

Визначено стан і тенденції злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій в Україні. Проаналізовано та систематизовано детермінанти злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій, здійснено всебічний аналіз кримінологічних характеристик особи, яка вчинила кримінальні правопорушення зазначеної категорії, а також основних причин та умов, що зумовлюють їх учинення.

Розкрито і удосконалено загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності, пов'язаної з діяльністю релігійних організацій.

За результатами дослідження сформульовано та обґрунтовано низку теоретичних та практичних висновків, розроблено пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України та його адаптації до законодавства Європейського Союзу, з використанням позитивної практики правоохоронних органів іноземних країн із запобігання злочинності такого виду.

Ключові слова: кримінологічна характеристика, детермінанти злочинності, кримінальні правопорушення, латентність, релігійні організації, нетрадиційні релігійні рухи, загальносоціальні заходи, спеціально-кримінологічні заходи, індивідуальні заходи, запобігання.

АННОТАЦІЯ

Талах А. Н. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, связанных с деятельностью религиозных организаций. – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация посвящена комплексному анализу и исследованию криминологических характеристик преступности, связанной с деятельностью религиозных организаций. Раскрыты теоретико-методологические и правовые основы предупреждения преступности, связанной с деятельностью религиозных организаций.

Отмечено, что результаты проведённых как отечественных, так и зарубежных исследований, представляют значительную ценность, о чём свидетельствует использование этих работ как теоретической базы для написания диссертации.

С позиции комплексного научного подхода обоснованно социально-правовую обусловленность преступности, связанной с деятельностью религиозных организаций, путем выделения общесоциальных, исторических, социально-экономических, международно-правовых, уголовно-правовых, криминологических факторов.

С учетом теоретических выводов, экспертных оценок и анализа зарубежных правовых норм стран Европы (Франции, Германии, Швейцарии и других), а также США, в контексте предупреждения преступности, связанной с деятельностью религиозных организаций, проведено исследование зарубежного опыта в данной сфере и обоснованно потребность в имплементации позитивных наработок других стран в систему законодательства Украины. Обращено внимание, что уголовно-правовое законодательство исследуемых стран имеет специфические правовые формы, позволяющие выделить сравнительно широкий спектр преступных деяний, касающихся деятельности религиозных организаций. При этом отмечено, что теоретико-правовая направленность защиты права совести и права вероисповедания в контексте деятельности религиозных организаций, в странах Европейского Союза и США имеют принципиальные отличия.

Сформулирована система мер предотвращения преступности, связанный с деятельностью религиозных организаций, которая представляет собой комплекс

общесоциальных, специально-криминологических и индивидуальных мер социально-экономического, нормативно-правового и организационно-управленческого характера.

По результатам исследования сформулирован и обоснован ряд теоретических и практических выводов, разработаны предложения по совершенствованию действующего законодательства Украины, определены меры и направления предотвращения преступных деяний данной направленности.

Ключевые слова: криминологическая характеристика, детерминанты преступности, уголовные преступления, латентность, религиозные организации, нетрадиционные религиозные движения, общесоциальные меры, специально-криминологические меры, индивидуальные меры, предотвращение.

SUMMARY

Talakh A. M. Criminological characteristics and prevention of crimes related to the activities of religious organizations. – *Qualifying scientific paper on the rights of a manuscript.*

The dissertation for obtaining of candidate of Law Science on specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; criminal executive law. – PJSC «Higher education institution «Interregional Academy of Personnel Management». – Kyiv, 2021.

The thesis sets out theoretical provisions and scientifically based recommendations for the prevention of crimes related to the activities of religious organizations in Ukraine. Comprehensive analysis and investigation have been performed on the degree of scientific development of this problem and analyzed scientific research papers that became the theoretical basis for the research of the thesis.

It has been determined the state and trends of crime related to the activities of religious organizations in Ukraine. Moreover, determinants of a crime associated with the activities of religious organizations have been analyzed and systematized, conducted comprehensive analysis of the criminological characteristics of a person committing criminal offenses of this category and the main causes and conditions leading to its commission.

Furthermore, general social and special criminological and individual measures to prevent crime related to the activities of religious organizations have been revealed and improved.

Based on the results of the research, a number of theoretical and practical conclusions have been formulated and justified. In addition, improvements to the current legislation of Ukraine and its adaptation to the legislation of the European Union have been developed based on positive practices of law enforcement agencies of foreign countries in preventing this type of crime.

Key words: criminological characteristics, determinants of crime, criminal offenses, latency, religious organizations, unconventional religious movements, general social events, special criminological events, individual measures, prevention.

Наклад 100. Папір офсетний. Ум.-др. арк. 0,9.
Підписано до друку 17.04.2021. Замовлення 197.

Надруковано в «МП Леся».
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи серія ДК № 892 від 08.04.2002.

«МП Леся»
03148, Київ, а/с 115.
Тел./факс: (066) 60-50-199, (098) 455-41-17
E-mail: lesya3000@ukr.net